

Frok Zefiq

260 GODINA DOSELJENJA ALBANACA KLEMENTINACA U OVE KRAJEVE

Albanci su starosjedioci Balkana i potomci Ilira čiji su tragovi ostali sačuvani u današnjem albanskom jeziku, a sigurno i u rasnom obilježju. U vrijeme seobe naroda Albanci su djelomično potisnuti u brda, ponegdje su se miješali ženidbom s doseljenim Slavenima, a drugdje opet ostvarili miran suživot s novim stanovništvom, živeći zasebno u svojoj katunskoj, rodovskoj i plemenskoj organizaciji.

Među brojnim albanskim plemenima nalazi se i glasovito pleme Klementi ili Klementinci. Ime mu dolazi od osobnog imena Këlmend (Clemens, Klement, Kliment). Tako se ime ovog plemena kod Hrvata, prema latinskim nazivima Clementi i Clementini, izgovara u oblicima Klementi i Klementinci, a Srbi ga prema izgovoru Kliment nazivaju Klimenti ili Klimente. Klementinci žive u području Prokletija u Velikoj Malesiji (Brda), u pograničnom pojasu između Crne Gore i Albanije.¹ U ovo pleme spadaju stanovnici gornje doline rijeke Lima i Cemija (Cijevne). Rijeka Cemi imade dva vrela, udaljena jedno od drugoga, a oko oba obitavaju žitelji ovoga plemena.² Poznata su nam njihova naselja: Selca, Nikći, Vukli i Boga.³ Postoji više legendarnih predaja o postanku plemena i plemenskog naziva⁴, no kao najvjerojatnije čini nam se da je pleme dobilo ime po svom patronu sv. Klementu, papi rimskome. Njegov kult su Klementinci njegovali u svom matičnom području, sagradivši mu crkvu u Špaji⁵, a njemu će posvetiti crkvu u Srijemu i to u važnijem svom naselju Hrtkovicima⁶

Prije turskog osvajanja Klementinci su živjeli samo u Velikoj Malesiji. Oni su kasnije stalno ratovali s Turcima i Turci ih nisu nikad posve pokorili. Pleme je priznalo tursku vlast tek 1497. godine, a ova ih je oporezivala paušalno, jer nije mogla poblizje nadzirati njihov matični kraj, njihove posjede i prihode.⁷ Prvu vijest o iseljavanju Klementinaca s matičnog

- 1 KRASNIQI. M. (redaktor), *Rugova...*, Prishtinë, 1987., str. 186.
- 2 MIHAČEVIĆ Fra. L., *Po Albaniji*, Zagreb, 1911., str. 21.
- 3 KA, Wien, 1769., 31-32, fol. 5 i 6.
- 4 JAČOV. M., *Spisi Tajnog vaticanskog arhiva*, Beograd, 1983., str. 21;
RADONIĆ. J., *Rimska kurija i južnoslavenske zemlje od XVI. do XIX. veka*, Beograd, 1950., str. 514.
- 5 JAČOV. M., *Spisi Tajnog vaticanskog arhiva*, str. 277.
- 6 Liber Visitationum Canoniarum Dioecesis Syrmienensis ab anno 1763. preectarum, str. 159.-167., Dijecezanski Arhiv Đakovo.
- 7 Kanuni i kanun-name, tom. I., Sarajevo, 1957. str. 153.-155.

Diacovensia, V(1997.)1

plemenskog područja nalazimo u izvješću misionara fra. Giacinta da Sezza od 7. listopada 1661. godine. Ovaj misionar javlja Kongregaciji u Rim da su Klementinci preseljeni u okolici Plava, a da je njihov plemenski poglavar pošao u Carigrad da od sultana izmoli dozvolu njihovog stalnog boravka na tom području.⁸ Dana 22. listopada 1667. godine pisao je franjevac fra. Antonio da Spolletto u Rim da su se gotovo svi Klementinci vratili u Brda, dok je u okolici Plava ostalo tridesetak njihovih obitelji.⁹ Isti misionar u svom iscrpnom opisu albanskih plemena iz 1669. godine navodi da se albanska dijaspora u okolici Plava sastoji od dva klementinska naselja. U jednom naselju živjeli su članovi roda Martinovića, u trideset kuća, dok su u drugom bili nastanjeni Nikći, u deset kuća. Čini se da su ovi Martinovići prelaskom na pravoslavlje slavenizirani i tako ušli među crnogorske rodove.¹⁰

Tek 1702. godine uspjelo je Porti prisilno iseliti iz matičnog plemenskog područja 274 katoličke klementinske obitelji i naseliti ih na Pešter kod Novog Pazara.¹¹ U isto vrijeme naseljeni su Klementinci i u Rugovo u okolici Peći i Rožaja, kako se lijepo vidi iz jednog turskog dokumenta iz srpnja 1702., u kome se kaže da su dobili zemlju koja nije u vlasništvu raje.¹² Klementinci na Pešteru i u Rugovu nisu lako podnosili stalni nadzor turskih vlasti, naročito paše iz Peći, zato se 147 klementinskih obitelji 1707. godine vratilo u albanska brda, vodeći na silu sa sobom i dvojicu franjevačkih misionara. Turci su nato uništili misiju na Pešteru.¹³ Barski nadbiskup mons. Vinko Zmajević pisao je dana 14. rujna 1710. iz Kotora u Rim tajniku Kongregacije za širenje vjere da su Klementinci potukli Turke i oteli im oko 6.000 komada stoke. Nadbiskup ističe da se oružjem treba spremati za tursku odmazdu i da je on zaljubljen u Klementince zbog njihove nepokolebljive stalnosti u katoličkoj vjeri.¹⁴ Od 1715. do 1718., za vrijeme mletačko-austrijskog rata, Turci su u skopskoj nadbiskupiji uništili i opljačkali sve misije, pozatvarali i mučili pojedine misionare. Ostala je pošteđena samo tek obnovljena misija na Pešteru, jer su je preostali Klementinci odlučili braniti.¹⁵ Pečki paša dozvolio je 1721. godine obnovu klementinske misije u Rugovu, pa su iz Albanije došla dva franjevačka misionara, koja su poznavala albanski jezik.¹⁶

8 ASCPF, SOCG, vol. 302., ff. 284-285.

9 ASCPF, SOCG, vol. 302, ff. 382-384.

10 ASCPF, SC, AMM, vol. I, ff. 82-90.

11 *Historia e popullit shqiptar*, I, Prishtinë, 1979., str. 375.,

12 PULAHA. S., *Qendresa e popullit shqiptar*, Tiranë, 1978., str. 222.

13 RADONIĆ. J., *Rimska kurija...*, str. 515-516.

14 *Ibidem*, str. 527.-528.

15 *Ibidem*, str. 538.

16 *Ibidem*, str. 538.

Za vrijeme austrijsko-turskog rata 1737. do 1739. godine Klementinci nisu ostali po strani. Predvođeni nadbiskupom skopskim Mihaelom Summom digli su se na ustanak i borili za kršćanskog austrijskog cara, protiv omraženih Turaka. U borbama su podjednako sudjelovali i Klementinci iz područja, kao i ovi s Peštera i Rugova. Za kršćansku vojsku nesretan ishod prisililo je nadbiskupa Summu da se s 300 albanskih obitelji i četiri franjevačka misionara skloni pod austrijsku vlast i zajedno s vojskom povuče prema Beogradu.¹⁷ Sam nadbiskup u svojoj relaciji iz 1739. pisanoj u Beogradu 6. travnja, javlja Kongregaciji Koncila u Rim da su s njim zajedno izbjegli kršćani i misionari peštarske misije¹⁸ dok nam drugi dokument govori da su Rugovo također napustili i vjernici i franjevački misionari, koji su sada smješteni u vojvodstvu srijemskom u blizini Mitrovice.¹⁹

U vrijeme dolaska Klementinaca u Srijemu su mnoga sela bila opustjela zbog rata i epidemije kuge. Novi doseljenici nisu bili od države službeno stacionirani, tako da su i Srbi i Albanci na silu zaposjeli napuštena sela i pustare. Albanci su sa svojim stadima nomadizirali cijelim Srijemom, živeći po šumama i provodeći život u zemunicama. Franjevci su ispočetka boravili na terenu u većim skupinama vjernika. Tome ide u prilog i prijedlog generala Engelshoffena da se jednog franjevca s pustare Kukinjaš (kod Iriga) premjesti za župnika u Hrtkovce.²⁰ Klementinci su se s Kosova selili u svojoj crkvenoj organizaciji, pa su tako okupljeni i kod naseljavanja Hrtkovaca i Nikinaca. U Hrtkovce su naseljeni Klementinci s Peštera, a u Nikince oni iz Rugova. Od svećenika u Hrtkovcima se nalazio od 1738. do 1748. kao župnik i prefekt srijemske misije o. fra Dominik iz Pieve, prije misionar u Rugovu²¹ i njegov sudrug o. fra Leonardo iz Castellucija, koji je ovamo došao iz Kamenice na Pešteru.²² U Nikincima je, prema maticama krštenih, od 1738. do 1745. službovao o. fra Petar iz Arezza, a sudrug mu je bio o. fra Ludovik iz Dinamija. Gdje su ova dvojica službovala prije seobe, nisam uspio pronaći.²³

Dana 15. srpnja 1741. godine pisao je iz Požuna (Bratislave) papinski nuncij u Beču Camillo Paolucci Kongregaciji za širenje vjere u Rim da se on već ranije zanimao za katolike Klementince naseljene u Slavoniji, kako bi se održali postojani u katoličkoj vjeri. On je zamolio i Dvorsku komoru da Klementince preseli u Tamiški Banat, da im se ondje podignu sela i crkve, a njihovim glavarima i svećenicima osiguraju dolične plaće. Još je

17 ASCPF, SOCG, vol. 715, ff. 243-244.

18 ASV, S. Congr. Concilii, Relationes, Scopien., vol. 728.

19 ASCPF, SC, vol. 702, fol. 37.

20 GAVRILOVIĆ. S., *Srem od kraja XVII. do sredine XIX. veka.*, str. 279.

21 ASCPF, SC, vol. 702, fol. 37.

22 ASCPF, SC, Servia 1669.-1760., vol. I., ff. 300-301.

23 GAŠIĆ. E., *Župa Nikinci*, rukopis, Biskupski Ordinarijat Đakovo.

samo trebalo ispitati što žele Klementinci, hoće li ostati vojnici ili postati zemljoradnici kmetovi.²⁴ Nuncij je u Srijem poslao o. fra Donata iz Trenta da ispita što Klementinci namjeravaju. U studenom 1714. godine nuncij je javio u Rim da Klementinci žele ostati vojnici, da ih ima oko 160 obitelji i da ih se može okupiti u jednome selu.

Dvojica dušobrižnika bila bi u tom slučaju za njih dovoljna, pa zato predlaže da se opozovu fra Leonardo iz Castellucija i fra Ludvik iz Dinamija.²⁵

Početakom sljedeće godine doista je došlo do opoziva spomenutih misionara. Iznenadjeni i zatečeni ovom odlukom Kongregacije za širenje vjere u Rimu, žalili su se i misionari i ugledni vjernici, ali ništa nije koristilo. Dana 6. travnja 1742. pisali su iz Zemuna Kongregaciji za širenje vjere u Rim klementinski kapetani i časnici u Srijemu sa svim članovima klementinskog plemena i albanske zajednice. Oni ističu da je o. fra Leonardo bio poslan od iste Kongregacije u misiju Kamenicu (na Pešter, F.Z.) i da je doista bio čuvar njihovih duša od Turaka i ostalih neprijatelja kršćanskog imena, propovijedajući jedino spasonosnu rimokatoličku vjeru. On je Albance uoči posljednjeg rata pokrenuo na ustanak protiv zajedničkog neprijatelja i »pod njegovim utjecajem ostavili smo« kažu vojni časnici, »svoja sela, kuće, dobra i posjede i radi vjere i imena kršćanskoga prešli smo iz Turske u kraljevstvo Srijema!« Oni ističu da fra Leonarda poštuju kao vjernog pastira i vođu koji ih je u najtežim okolnostima u vjeri odgajao, dijelio im sakramente i svojim dušobrižničkim radom zadobio njihovo neograničeno povjerenje. Radi toga mole da im se ovaj misionar ostavi. Molbu su pečatima i potpisima providjeli kapetani Vata i Deda, dva njihova zamjenika i dva zapovjednika straže, a zatim slijede potpisi trojice zastavnika i trojice kaplana.²⁶ Osam dana kasnije, tj. 14. travnja 1742. pisali su opet kardinalu prefektu Kongregacije za širenje vjere u Rim iz Petrovaradina dvojica klementinskih kapetana Ded i Vatt u ime svih Albanaca nastanjenih u Srijemu. Oni mole Kongregaciju da im ne oduzima o. fra Leonarda i da se na taj način Albance u Srijemu ne liši velike duševne utjehe. Fra Leonardo je, naime, tolike godine u Turskoj, a sada i pod vlašću Njegova Veličanstva cara, dijelio sakramente i vodio dušobrižništvo u ovom narodu, s kojim je zajedno pretrpio mnoge nevolje od Turaka. Izvršno je naučio i govoriti albanski jezik. Ako se njega sada ukloni, Albanci sumnjaju da će se uskoro dobiti drugog misionara, koji tako dobro govori njihov jezik.

Zbog svega iznesenog mole da se fra Leonarda ne premješta na drugo mjesto.²⁷ Opozvani misionari s osjećajem gorčine u srcu i suzama u očima morali su proći preko Osijeka nazad u Italiju.

24 RADONIĆ, J. *Rimska kurija...*, str. 564.

25 Ibidem, str. 564-565.

26 ASCPF, SC, Servia 1669.-1760., vol. I., ff. 300.-301.

27 ASCPF, SC, Servia 1669.-1670., vol I., f. 299.

Srijemski biskup Ladislav Szörenyi, tada ordinarij Klementinaca nastanjenih u Srijemu, 1743. godine napisao je jednu bilješku o svojim novodoseljenim vjernicima, u kojoj veli: »Dolaskom, iz Srbije naroda zvanog Klementinci, povećao se prijašnji broj katolika u Srijemu. Stanje Klementinaca je sljedeće: Ovaj narod je sav vojnički. Sastoji se od dvaju kompanija smještenih, za sada, nedaleko od Mitrovice na posjedu Jurjevci (Hrtkovci, F.Z.) i na druga četiri posjeda. Ima ih 160 obitelji koje broje 1200 duša. Govore posebnim jezikom. Njihovi su dušobrižnici oci misionari i to, za sada: otac Dominik iz Grada (Pieve, F.Z) koji je poglavar misije, i drugi, otac Petar iz Arezza, obojica reda reformirane male braće sv. Franje, Talijani, koji znadu jezik Klementinaca i koji su meni kao ordinariju pokazali izvorne dokumente o svom poslovanju i povlasticama njima posebno podijeljenim.²⁸

U godini 1744. javili su se misionari Klementinaca iz Srijema nedatiranim dopisom carici Mariji Tereziji u Beč opisujući svoje teškoće. Crkvice su im napravljene od starog drveta i slamom pokrivene, ni ne liče na hramove nego na sjenike, oštećene su od kiše i snijega. Crkveno ruho je bijedno, a ukras oltara ne odgovara crkvenim propisima. Pravoslavci, koji se po svojim selima mogu podičiti prekrasnim crkvama, prave zajedljive šale na račun naših crkvice. Stanovi misionara su jadni i neudobni. Klementinci daju za uzdržavanje svećenika nešto žita i po kojeg jaganjca. Radi toga su misionari uz župničku službu prihvatili liječenje bolesnika i pripremljenje lijekova, da bi namakli potreban novac za svoje uzdržavanje. Oni sada mole caricu da im dodijeli kao plaću 150 forinti iz Župničke blagajne u Požunu.²⁹

Dana 5. ožujka 1745. javilo je Kraljevsko vijeće iz Požuna biskupu Szörenyiju da je na poniznu molbu otaca misionara, koji su u prošlom ratu s katoličkim narodom Klementinaca doselili u Srijem i koje je biskup preporučio carskom veličanstvu, određeno da će svaki misionar primili 75 forinti godišnje iz župničke blagajne u Požunu kao svoju godišnju plaću.³⁰

Godine 1745. došlo je do spora između albanskih vojnika katoličke vjere i njihovih časnika pravoslavaca te između pukovnika Atanzija Raškovića i klementinskih kapetana Deda i Vata. Čini se da je spor izbilo na vjerskoj osnovi jer je uslijedila naredba carice Marije Terezije od 28. srpnja 1745., upravljena podmaršalu markizu Askaniju Guadagni u Osijeku, da se katoličkim Albancima takozvanim Klementincima postave časnici katolici, a Albancima pravoslavne vjere kućima časnici pravoslavci.³¹

Godine 1746. obavio je svoju prvu kanonsku vizitaciju »Klementinskog naroda« srijemski biskup Ladislav Szörenyi. Biskup bilježi: »Dana 17.

28 Visitatio et Conscriptio Almae Dioecesis Syrmienensis 1743. peracta, str. 34. DA Đakovo.

29 DA Đakovo 1744.

30 DA Đakovo 28/1745.

31 LASZOWSKI. E., *Arbanasi (Klementinci) u Hrtkovcima i Nikincima i Saganijeva gramatika arbanaškog jezika*, Hrv. list, Osijek, 1923., str. 44.

Diacovensia, V(1997.)1

svibnja iz Zemuna odlazim Klementincima, katoličkom narodu, prije osam godina doseljenom u Srijem iz Srbije, i za sada, na posjedima Jurjevci (Hrtkovci, F.Z.) i Nikinci nastanjenom, gdje sam 18. i 19. svibnja krizmao manje više 700 i to uglavnom starijih i odraslih osoba oba spola.«³²

Godine 1746. Albanci su u Srijemu doživjeli novo razočaranje. Austrijska vlast pri stvaranju vojne granice naumila je od raznorodnog stanovništva načiniti novu naciju: graničare ili krajišnike. Da bi se to lakše postiglo, zabranjeni su dosadašnji nacionalni i plemenski nazivi, pa tako i »albansko« i »klementinsko« ime. Biskupi i svećenici se na tu zabranu nisu osvrtni. Oni hrtkovačku ili srijemsku misiju uporno i dalje zovu klementinska misija i čuvaju svijest ovih ljudi o pripadnosti albanskom narodu.³³

Dana 13. ožujka 1747. pisala je carica Marija Terezija srijemskom biskupu Ladislavu Szörenyi u Beču. Carica osobno provjerava jesu li točni navodi misionara glede broja Klementinaca, koji prema izjavi misionara imade 1.200 duša, i jesu li tu zaista samo dva misionara. Treba li im, prema biskupovu mišljenju, dodati kojeg pomoćnika, kako su oni tražili? Bi li se u ovim krajevima našao koji svećenik ili redovnik vješt klementinskom jeziku i misionari primaju li iz požunske župničke blagajne 150 forinti plaće?³⁴

Godina 1748. prošla je u brizi oko izgradnje crkve u Hrtkovcima i kapele u Nikincima. Dana 22. ožujka 1748. odobrilo je Kraljevsko vijeće iz Požuna svotu od 400 florentina, napominjući da se novac može podići kod glavnog porezovnika za Slavoniju Augustina Kollhunda u Osijeku.³⁵

Načinjen je predračun za crkvu u Hrtkovcima.³⁶ Prefekt misije o. fra Bonaventura Prugger šalje biskupu troškovnik i tlocrt za novu hrtkovačku crkvu.³⁷ S gradnjom se nije odmah započelo pa su troškovi rasli. Dana 26. rujna 1750. odobrena je u Požunu konačno svota od 700 florentina, a treba je podijeliti tako da za crkvu u Hrtkovcima pripadne 400, a za kapelu u Nikincima 300 florentina.³⁸

Glavni događaj 1749. godine je dodjela zemljišnog kućnog posjeda Klementinaca u Hrtkovcima, Nikincima i Jarku. Dodijeljeno im je ukupno 222 sesije. Klementinci u Jarku su s vremenom prešli na pravoslavlje i postali Srbi.³⁹

32 Visitatio et Conscriptio Almae Dioecesis Syrmensis de a. 1746, s. 44.

33 Arhiv Hrvatske, Zagreb, Srijem, Županija, Prothocollum congregationum 1745.-1764., str. 118.

34 DA Đakovo 1747.

35 DA Đakovo 49/1748.

36 DA Đakovo 23.X.1748.

37 DA Đakovo 59/1748.

38 DA Đakovo 26.IX.1750.

39 Dr. KOSTIĆ: *Ustanak Srba i Arbanasa...*, *Glasnik Skopskog naučnog društva*, VII.-VIII., Skopje 1929., str. 233 i 234.

Od 1750. do 1754. godine vukao se neugodan proces između srijemskog pomoćnog biskupa Nikole Josipa Gjivovića i misionara. Misionari su željeli biti izuzeti od biskupove jurisdikcije i uvijek su se pozivali na ovlasti primljene od Kongregacije za širenje vjere, a biskup je opet sve poduzimao da ih sebi potčini.

Nijedna stranka nije imala skrupula u dokazivanju svog prava. Biskup Gjivović se obratio za pomoć kaločkom nadbiskupu Franji Klobušczkom, a i samoj carici Mariji Tereziji, tražeći da se misionari, izuzev oca Klementa iz Trenta, opozovu. Carica je stupila u kontakt s kardinalom Mellinijem, ali do opoziva nije došlo. Sumnjalo se da bi Klementinci prihvatili druge dušobrižnike. Zanimljivo je da se u ovom procesu o nadbiskupu Summi pisalo s poštovanjem i da se on, suglasno crkvenim propisima, nije uplitao u spor.⁴⁰ Vojne su vlasti sa svoje strane predložile, da bi Hrtkovce i Nikince po izgonu misionara prihvatili franjevci provincije Bosne Srebrene, koji su već bili župnici u vojnoj granici, na području Brodske i Petrovaradinske pukovnije.⁴¹

Tijekom 1769. godine su vlasti donijele nalog da Klementinci u Srijemu uredе svoja groblja i ograde ih ogradom.⁴² Također je o. prefekt obavijestio državnu vlast iz Nikinaca da se iz Turske doselilo više albanskih obitelji.⁴³ Austrijske vojne vlasti počinju tada poticati novu seobu Albanaca u Srijem, i to morem i kopnom. Na taj bi se način riješilo i uzdržavanje misionara, jer bi svaka kuća u tu svrhu uplaćivala dvije forinte godišnje.⁴⁴ Iz dokumenata nije jasno je li se željelo preseliti samo preostale Klementince s Peštera i iz Rugova, koji su tada bili izloženi prisilnoj islamizaciji, ili se mislilo i na Klementince koji su živjeli u matičnom plemenskom području Velike Malesije. Jedan dokument savjetuje da se Albance seli morem i da se u tu svrhu uplate brodovi u Rijeci i Trstu. Nije praktično da putuju kopnom, jer oni bez svojih stada neće htjeti poći. Put pješice trajao bi najmanje sedam dana, a već se dogodilo u prošlom ratu da su Truci trećinu bjegunaca masakrirali, a trećinu pretvorili u roblje.⁴⁵ U tu svrhu vlasti su zatražile od misionara stanovitu pomoć u posredovanju i točan opis običaja i života Klementinaca i njihove domovine.

Angažiran je bio prefekt srijemske misije o. Franjo Antun iz Bovesa, koji je napisao izvanredno lijep, iscrpan i točan izvještaj o Klementincima, njihovoj domovini i mjestima boravka te njihovom načinu života.⁴⁶ Velika je sreća što do ove seobe ipak nije došlo i da na taj način Klementinci nisu

40 DA Đakovo, 23. VII. 1754. i 1. VII. 1754.

41 FERMENDIN.E., *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica*, Zagreb, 1887., str. 555-559.

42 KA Wien, HKR, 1769., 31-38, f 7.7v.

43 KA, Wien, HKR, 1769., 31-32, f 2.-6v.

44 AH, Zagreb, K. 10, 1769., 1-66.

45 KA, Wien, HKR, Prot. Expedit 1769., f 32-38.

46 KA Wien, 1769., 31-32, fol. 5-6.

bili posve iskorišteni iz zajedništva s ostalim albanskim plemenima. Svoj ostanak na Pešteru i u Rugovu platili su velikom cijenom, jer su izuzev manjeg broja obitelji izbjeglih u Srijem, svi bili prisiljeni krajem 18. stoljeća prijeći s katoličke vjere na islam.⁴⁷

Iste 1769. godine počelo se ozbiljnije razmišljati o odgoju domaćeg, klementinskog, klera. Upravo zadivljuje osobna briga i zauzimanje carice Marije Terezije da se ta ideja realizira. Ona je odlučila da se izabrani dječaci školuju u latinskoj školi, kod isusovaca u Osijeku. Unuci kapetana Deda iz Hrtkovaca, braća Josip i Martin Dedović, već su se školovali u inženjerskoj vojnoj školi u Gumpendorfu.⁴⁸

Kao svećenički kandidati izabrana su i poslana u Osijek sedmorica dječaka. Iz Hrtkovaca su izabrani ovi dječaci:

1. Antun Maletić, siročče, posinak dočasnika Maletića, katoličke vjere, star 13 godina, kućni broj 7,
2. Simon Deda, sin Stak Deda, katoličke vjere, star 11 godina, kućni broj 11. Otac mu je potpuni invalid.
3. Karlo Gega, sin Gjelosa Gega, poluinvalida, katoličke vjere, star 9 godina, kućni broj 13,
4. Jakob Loss, sin Tome Lossa, umirovljenog narednika, katoličke vjere, star 12 godina, kućni broj 6,
5. Augustin Prenlija, sin Andrije Prenlija, poluinvalida, katoličke vjere, star 11 godina, kućni broj 33.

A iz Nikinaca su bili izabrani sljedeći:

1. Andrija Maross, sin Marossa Prenlija, umirovljenog korporala, katoličke vjere, kućni broj 12, star 11 godina,
2. Gjellos Paly, sin Marossa Paly, umirovljenog korporala, katoličke vjere, kućni broj 18, star 13 godina.⁴⁹

Već tijekom prve školske godine đaci su polučili stanoviti uspjeh u učenju i ponašanju, kako izvješćuje o. Josip Fischer SI, superior Osječke misije u dopisu od 3. XII. 1769.⁵⁰ Ove je godine u Hrtkocima došlo do sukoba između Klementinaca i misionara o. fra Karla iz Pavije. Iz toga procesa sačuvao nam se popis svih kućnih starješina u Hrtkocima, a usput i neke druge zanimljivosti. Šteta što njemački vojni bilježnik nije preciznije zapisao albanske riječi. Jedan je župljanin optužio fra Karla da mu nije htio

47 ASCPF, SC, Servia, vol., II., ff. 127-128.

48 KA, Wien, 1769., 30-131, f. 5-15.

49 KA Wien, 1769., 30-125, f. 2-3.

50 KA Wien, HKR, Prot. Expedit 1769., f. 3, 5, 5v.

sina krstiti klementinskim jezikom uz formulu »Pr emnit Attit, e Birit, e Spirit Sent«, nego je dijete tri puta polio vodom po glavi i rekao na hrvatskom »Ja tebe kerstim...«⁵¹

Godine 1771. stigao je u Osijek i 25. studenog prijavio se Glavnom zapovjedništvu Slavonije svećenik skopske nadbiskupije don Pavao Zoganji. Taj je svećenik bio određen za instruktora i odgojitelja svećeničkih kandidata iz Hrtkovaca i Nikinaca, koji su boravili u osječkoj Tvrđi.⁵²

Don Pavao Zoganji bio je rodom iz sela Zoganji kod Đakovice. Od 1749. do 1759. godine studirao je u Rimu na Urbanovom kolegiju Kongregacije za širenje vjere. Po završetku studija vratio se u skopsku nadbiskupiju i bio zaređen za svećenika.⁵³ Najprije je služio kao župnik u Janjevu,⁵⁴ zatim u Prizrenu,⁵⁵ pa opet u Janjevu.⁵⁶ O Uskrsu 1765. godine poslao ga je nadbiskup Mazarek da opslužuje župu Rugovo, ali se nastanio u Peći kod generalnog vikara skopske nadbiskupije don Ivana Logorezzija i odatle je pohadao svoju prostranu i siromašnu misiju.⁵⁷ U svom izvješću Kongregaciji za širenje vjere od 20. VIII. 1767. godine don Pavao spominje stanje u nekadašnjim klementinskim misijama na Kosovu i kaže da u župi Rugovo ima samo 12 kuća javnih katolika. Na Pešteru je samo u selu Uli ostala jedna katolička obitelj, a u drugim selima gdje koja starica. Pešterci su se odrekli katoličke vjere 1746. godine i tada je srušena lijepa katolička crkva u Kamenici.⁵⁸ Do kraja 1769. don Pavao je upravljao rugovskom župom, a tada ga je nadbiskup po kazni premjestio k sebi u Janjevo.⁵⁹ 20. XII. 1771. godine pisao je nadbiskup Mazarek da je don Pavao otputovao u Osijek 2. XI., ali da se zadržao u zemunskom lazaretu. Ujedno nadbiskup pita Kongregaciju što treba učiniti sa župom Rugovo, koja od 1771. godine nema više ni redovničkog ni svjetovnog župnika.⁶⁰

Došavši u Osijek don Pavao je odmah počeo vršiti svoju dužnost instruktora albanskog jezika i prefekta albanskih dječaka, isusovačkih učenika. Godine 1771. tražili su misionari hrtkovačke misije iz Rima od Kongregacije albanski rječnik i gramatiku da bi lakše mogli poučavati albansku

51 KA Wien, 1769., 30-131, f. 5-15v.

52 ASCPF, SC, Servia, vol. II., ff. 155-156.

53 ASCPF, SC, Servia, vol. II., f. 137.

54 ASCPF, SC, Servia, vol. II., f. 599.

55 ASCPF, SC, Servia, vol. II., ff. 47-48.

56 Ibidem

57 ASCPF, SC, Servia, vol. II., ff. 81-82.

58 ASCPF, SC, Servia, vol. II., ff. 127-128.

59 ASCPF, SC, Servia, vol. II., ff. 147-148.

60 ASCPF, SC, Servia, vol. II., ff. 191-193.

djecu. Oni ističu da je pošiljka takovih knjiga već prispjela u Osijek don Pavlu Zoganju, instruktoru dječaka svećeničkih kandidata.⁶¹

Godine 1773. podignuta je u Hrtkovcima, sjedištu misije, škola. Premda je škola osnovana na zauzimanje misionara, u njoj se nije učilo na albanskom nego na njemačkom jeziku. Na albanskom se u crkvi propovijedalo i javno molilo, na njemu se držala vjeronaučna pouka djece i mladeži. Kada je 6. svibnja 1777. godine đakovački biskup Matej Franjo Krtica u Hrtkovcima ispitivao vjeronauk, činio je to prema albanskom uzorku što ga je dobio od učitelja.⁶² Godine 1773. bila je ukinuta Družba Isusova. Tako je prekinut i kulturnoprosvjetni rad njezinih članova. Ukinuće isusovačkog reda nije bilo u hipu. Učenici su u Osijeku pod vodstvom isusovaca završili započetu školsku godinu 1773./74. O tome svjedoči don Pavao pišući 15. siječnja 1774. iz Osijeka Kongregaciji u Rim. On u tom pismu hvali učenike i njihov napredak u učenju.⁶³ Sljedeće 1774./75. školske godine albanski se dječaci zajedno sa svojim prefektom nalaze u zagrebačkom grkokatoličkom sjemeništu, gdje ih je primio vladika Vasilije Božičković. U Zagreb su prispjela s don Pavlom samo četiri mladića. Don Pavao je još u Osijeku započeo, a sada u Zagrebu dovršio, pisanje albanske gramatike. U jesen 1774. godine pošao je u Beč da kraljici predoči svoj rukopis gramatike i zamoli potporu da se gramatika tiska radi đaka i naroda u Hrtkovcima i Nikincima, koji bi na taj način sačuvali svoj albanski jezik.⁶⁴ U Beču se trebalo držati stanovitog protokola i stvari se nisu odvijale prema don Pavlovoj zamisli. Njegova je gramatika vraćena u Zagreb na pregled biskupu Božičkoviću. Godine 1775. don Pavao je upravio molbu na Mariju Tereziju, u kojoj moli caricu da mu se povisi plaća, da se tiska njegova gramatika, da ga se postavi za župnika u Hrtkovce ili Nikince ili da mu se u Carigradu na Porti priskrbi odobrenje za povratak u domovinu i nadbiskupiju skopsku.⁶⁵ Carica je don Pavlovu molbu poslala Kraljevskom hrvatskom vijeću u Varaždin, da se glede te molbe Vijeće sporazumi i s vladikom Vasilijem Božičkovićem i da se o njoj dostavi konačno mišljenje.⁶⁶ Božičković je dao na molbu iscrpan odgovor, koji nije u svemu zadovoljio don Pavlova očekivanja.⁶⁷ Godine 1776. vojne su vlasti savjetovale da se don Pavao postavi za župnika u Hrtkovce ili Nikince, no biskup đakovački Krtica nije bio sklon takvom rješenju. Biskup je želio da se pričeka do svećeničkog ređenja Antuna Maletića.⁶⁸

61 ASCPF, SC, Servia, Ungheria, vol. VI., f. 272.

62 ASCPF, SC, Ungheria, vol. VI., ff. 313-314.

63 ASCPF, SC, Servia vol. II., ff. 228-229.

64 ASCPF, SC, Servia vol. II., ff. 259-260.

65 AH, Zagreb, SRC, br. 218/1775., K 209.

66 AH, Zagreb, SRC, br. 218/1775., K 209, pp. 2-3.

67 Arhiv Eparhie Križevačke br. 25/1775.

68 DA Đakovo br. 9/1776.

Po završetku školske godine 1775./76. don Pavao je bio prisiljen napustiti grkokatoličko sjemenište u Zagrebu. On je, naime, već spomenuti odgovor vladike Božičkovića smatrao osobnom uvredom. Napisao je tužbu protiv Božičkovića i njegovog sjemeništa Glavnom zapovjedištvu u Osijeku i napustivši Zagreb, došao u Hrtkovce.⁶⁹ U srpnju 1776. godine biskup Krtica imenovao je don Pavla duhovnim pomoćnikom u Hrtkovcima.⁷⁰ U to vrijeme nije nigdje u Crkvi postojala praksa tako uske suradnje između redovničkog i svjetovnog klera. Franjevci su se misionari u Hrtkovačkoj misiji osjetili ugroženima. Čitava godina dana do 25. srpnja 1777. prošla je u nesporazumu između viceprefekta misije o. Kandida iz Genove i njegovog neželjenog kapelana don Pavla Zogonjija.⁷¹

Dana 20. studenog 1777. umro je u Osijeku u vlastitoj kući umirovljeni skopski nadbiskup Mihael Summa. U Osijeku je boravio od rujna 1739. Poslije razrješenja od skopske nadbiskupije 1743. godine postao je sufragan ostrogonskog nadbiskupa, primasa Ugarske. U franjevačkoj crkvi u osječkoj Tvrđi sahranio ga je 22.XI.1777. đakovački biskup Krtica.⁷²

Napustivši Hrtkovačku misiju, don Pavao je pošao u Šid, gdje je tijekom 1778. i 1779. godine boravio na imanju grkokatoličkog vladike i kod podžupana Speisa.⁷³ U kolovozu 1779. godine don Pavao je bio opet u Beču, a boravio je kod grkokatoličkog opata Jozafata Bastačića, predstojnika zavoda i crkve Svete Barbare.⁷⁴ Početkom mjeseca studenog 1779. godine Glavno zapovjedništvo u Osijeku posljednji put piše u Đakovo biskupu Krtici da don Pavla postavi za župnika u Hrtkovcima i Nikincima, a za kapelana da mu se imenuje Antun Maletić, kada završi studij u Zagrebu.⁷⁵ Međutim, don Pavao je te, 1779. godine, opozvan sa službe od bečkog dvora.⁷⁶ On se vratio u svoj zavičaj, odakle se 22. IV. 1780. javio u Rim Kongregaciji. Skopski nadbiskup Mazarek postavio ga je za župnika u rodnom mjestu Zogonji, ali već 30. VII.1781. nadbiskup javlja u Rim da je don Pavao umro.⁷⁷

69 dr. JANKO Š., *Albanci iz Nikinaca i Hrtkovaca u Zavodu*, Spomenica o 250 godišnjici grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu, /Kalendar/, Zagreb, 1931.

70 DA Đakovo, *Protocollum Literarum Episcopaliū Ecclesiarū ab anno 1776. usque ad Finem Anni 1780.*, str. 48.

71 ASCPF, SC, Ungheria, vol. VI., ff. 408-409.

72 *Protocollum conventus Imaculatae C:B:M:V Diacovae, Anno Dni 1740. Antiqui cenobii Purissimae absque Nae-vo Virginis Diacove* - usque ad 28. Junni 1806., str. 50.

73 DA Đakovo, br. 16/1778. i br. 15/1779.

74 ASCPF, SC, Servia vol. II., ff. 365.

75 DA Đakovo br. 99/1779.

76 ACPF, SC, Servia, vol. II., pp. 365-366.

77 ASCPF, SC, Servia, vol. II., f. 263 i ff. 403-404.

*Albanska narodna nošnja iz
Hrtkovaca, 1887. godina*

*Mladenka u narodnoj
nošnji, 1927. godina*

Hrtkovačka misija bila je posebno važno mjesto azila za one potajne katolike ljaramane, koji su se odlučili vratiti pradjedovskoj vjeri, a to na Pešteru i u Rugovu nisu mogli učiniti bez velike životne pogibelji. Radi mira savjesti pojedine su obitelji bježale u Srijem za svojim suplemenicima. O tome nam rječito govore stare matične knjige krštenih i umrlih župe Nikinci, gdje su zabilježena mnoga muslimanska imena.⁷⁸ Vijesti o ljaramanima nalazimo u dokumentima arhiva Kongregacije za širenje vjere u Rimu i Dijecezanskom arhivu u Đakovu. Još 29. svibnja 1767. javljali su misionari iz Srijema u Rim, da su iz Turske doselile u Hrtkovce dvije kuće potajnih katolika. Šest osoba je ovdje kršteno, a jedanaest odriješeno od vjerskog otpada. Iste godine su u Nikince prispjela četiri muškarca ljaramana, koji su ponovno poučeni u vjeri, odriješeni, ispovjedeni i pričešćeni.⁷⁹ Dana 24. siječnja 1782. godina molio je iz Nikinaca misionar o. fra Bernardino iz Cutigliana dozvolu od đakovačkog biskupa da bi mogao poučiti i u Crkvu primiti u Nikince rasporedenu jednu ljaramansku obitelj. Ovi su bjegunci donijeli preporuku od don Ivana Berishe, župnika u Zjumu, datiranu 7.

⁷⁸ Prothocollum baptisatorum Paroeciae Nikincze 1770.-1808. Liber defunctorum Paroeciae Nikinczensis, 1808.-1856.

⁷⁹ ACPF, SC, Ungheria, vol. VI., f. 161.

listopada 1781. godine. Obitelj čine tri oženjene osobe, a s njima je došla i jedna nekrštena »Turkinja«. Misionar moli od biskupa dozvolu i za buduće moguće slične slučajeve prebjega s turskog područja.⁸⁰

U mjesecu studenom 1785. godine imenovan je samostalnim kapelanom u Nikincima svjetovni svećenik domorodac Antun Maletić. Tu je ostao punih deset godina, dok su u Hrtkovcima i dalje ostali talijanski franjevci.⁸¹ Smrću prvog hrtkovačkog župnika i posljednjeg talijanskog misionara o. fra Grgura iz Milana 2. svibnja 1794. godine gasi se Klementinska misija u Srijemu. Hrtkovci i Nikinci se izuzimaju ispod vlasti Kongregacije za širenje vjere u Rimu i ulaze sa svim značajkama obične redovite župe u sastav đakovačke biskupije.⁸²

U redovitoj dijecezanskoj pastvi osobito su se isticali, uz već spomenutog Antuna Maletića, (1755. - 1818.), još dvojica hrtkovačkih Klementinaca: Petar Malja, začasni kanonik i župnik nikinački (1807.-1835.) i Pavao Gjotić, župnik hrtkovački (1836.-1855).⁸³

S vremenom se počeo u Hrtkovcima mijenjati i sastav stanovništva. Oko 1810. doseljavaju se Hrvati od Slunja, a 1841. Nijemci iz Rume.⁸⁴ Njima će se koncem 19. stoljeća pridružiti i lijep broj Mađara iz Bačke i Srijema. Klementinci su se s vremenom posve pohrvatili i nakon 1890. godine deklarirali su se Hrvatima.⁸⁵ Ipak su dalje čuvali pojedine albanske običaje i nošnju, a sačuvali su i svoja karakteristična imena, prezimena i nadimke. Godine 1987. o 250. obljetnici klementinske seobe u Srijem, u Hrtkovcima i Nikincima bilo je još četrdeset obitelji albanskog *podrijetla*.⁸⁶

Godine 1848. Klementinci se ne htjedoše boriti protiv katolika Mađara i priznati srpsku Vojvodinu. Na njih je posebno bio ogorčen patrijarh Josif Rajačić i glavni odbor, koji su protiv Klementinaca uputili 200 graničara i šajkaša s jednim topom.⁸⁷ U prvom svjetskom ratu 11. rujna 1914. spalila je srpska vojska župni dom u Hrtkovcima. Tom prigodom izgorio je bogati arhiv srijemske misije i najstarije matične knjige. Crkvu su gađali iz obližnjeg Drenovca s nekih pedesetak topovskih granata, ali je, za čudo

80 DA Đakovo, br. 264/1782.

81 DA Đakovo, *Visitatio Misionis Clementinae in Hertkovcze* 1787. str. 161.-162.

82 DA Đakovo, *Acta Visitationis Canonicae ab 1768. ad 1803.*

83 GAŠIĆ E., *Župa Nikinci*, rukopis, Biskupski ordinarijat Đakovo.

84 DA Đakovo, *Visitatio Canonica parochiae Hrtkovci*, 20.I.1853.

85 ŠENOVA M., *Doseljavanje tuđinaca u Srijem*, Rad JAZU, knjiga 201, Zagreb 1914., str. 92.

86 LOOŠ M., *Župnik nikinački, Popis Klementinskih obitelji u Hrtkovcima i Nikincima 1987. godine*, rukopis.

87 GAVRILOVIĆ S., *Srem u revoluciji 1848. i 1849.*, Beograd 1963., str. 196.-197.

Diacovensia, V(1997.)1

ostala bez većih oštećenja.⁸⁸ U Drugom svjetskom ratu tijekom 1943. godine selo su napustili Nijemci iselivši u Njemačku, a i mnoge klementinske obitelji koje su odselile u Zagreb i Hrvatsku. Na prazna mjesta kolonizirani su Srbi iz okolice Rajića. Godine 1991. usljed novih stremljenja srbijanske politike došlo je do etničkog čišćenja sela od Hrvata i Albanaca te do promjene seoskog imena od Hrtkovci u »Srbislavci«.

I na kraju ovoga pregleda spomenimo da je gimnaziju u Vinkovcima završio albanski svećenik Pavao Gjotić.⁸⁹ Tu je svoje posljednje godine života provela i majka naših pjesnika Slavka i Miroslava Madera, rodom Hrtkovčanka iz klementinske obitelji Prelović - »Curić«. Zaključujem s izrekom Franje Kuhača: »Mi nećemo i ne želimo da se kaže: »Ovaj Klementinac je posljednji član svog plemena!« Ako bi i došlo do toga, onda taj posljednji neće moći reći: »Hrvati su Albance u Srijemu tlačili i nasilno ugasili njihov jezik.«⁹⁰

88 *Ljetopis Župe Hrtkovačke*, rukopis, Biskupski Ordinarijat Đakovo.

89 GAŠIĆ E., *Župa Hrtkovci*, rukopis, Biskupski Ordinarijat Đakovo.

90 Kuhač F.Š., *Die Klementiner in Slavonien*, Agramer Tagblatt, 24.XII.1894., Zagreb, 1894.